

Amerikoje leistame laikraštyje „Tėvynė“ (1915, Nr. 7) buvo išspausdintas Žemaitės laiškas Albinui Rimkai, kuriame rašytoja kritiškai įvertino Lietuvių draugijos dėl karo šelpti veiklą. (Zr. Žemaitės Raštų 6-ji tomas, p. 369—376). Šio laiško ištraukų išspausdino Vilniuje leistas laikraštis „Viltis“ (1915, kovo 17(30), Nr. 61). Už šį laišką laikraštis rašytoją kritikavo ir kaltino Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti šmeižimu.

Lietuvių draugija aukštųjų Maskvos mokyklų moksleiviams šelpti 1916 m. Maskvoje išleido „1916 metų kalendorių“. Jame (p. 23—34) buvo išspausdintas plačiau skaitytoms nežinomas Žemaitės apsakymas „Kareivis“, pasirašytas „Žemaitės“ slapyvardžiu. Žemaitė kartu su Bulotomis 1915 m. vasarą, artėjant vokiečiams prie Vilniaus, pasitraukė į Rusiją ir apsigyveno Petrograde. 1916 m. vasario pradžioje iš Petrogrado ji išvyko į Ameriką. Minėtam „1916 metų kalendoriui“ cenzūros leidimas buvo gautas 1916 m. vasario 1 d. Tuo būdu, apsakymą „Kareivis“ rašytoja, greičiausiai, bus parašiusi Petrograde ir, gal būt, specialiai tam kalendoriui. Apsakymas „Kareivis“ yra vienintelis beletristikos kūrinys pirmo pasaulinio karo tematika. Jis reikšmingas antikarine nuotaika bei pacifistinėmis tendencijomis.

1937 m. pažangaus laikraščio „Argentinos lietuvių balsas“ Buenos Aires mieste išleistame „Kalendoriuje 1938 metams“ buvo išspausdintas Žemaitės vaizdelis „Dėl pirštinių“ (p. 43—48). Sekančiais metais Montevideo mieste leidžiamame pažangiajame Urugvajaus lietuvių laikraštyje „Darbas“ (vasario 12, Nr. 3; vasario 26, Nr. 4; kovo 12, Nr. 5) buvo išspausdintas Žemaitės kūrinys „Nelaimingi vaikai“. Tekstas paimtas iš B. Pranskaus-Zaliono 1934 m. Minske išleistos „Literatūros chrestomatijos“.

Dėl Žemaitės „Monologo“

1900 m. klerikaliniam laikraščiui „Tėvynės sargas“ Žemaitė nusiuntė savo kūrinį, antrašte „Monologas“. Ta proga laikraščio redakcija „Atsakyme“ Žemaitei rašė, kad išsiųstą kūrinį gavo. Norėdama padaryti Žemaitę nuolatine klerikalinės spaudos bendradarbe, redakcija pataikaudama rašė: „Tamstos rasztams paskiriame pirmą vietą, jei nebijosi „su mumis“ darbuotis“. Tačiau toliau redakcijos „Atsakyme“ nurodoma, kad atsiųsto kūrinio išspausdinti negalima „dėl jo perdidelio zolizmo“. (Zolizmas — sekimas natūralizmo atstovo prancūzų rašytojo E. Zolia kūryba.— V. Z.). Esą, tas kūrinys „per labai negativizškos pakraipos“, o tokie „rasztai ne tiek pamokina, kiek demoralizuoja. „Monologas“ daro įspudį, ale — szliksztų“. Patariama visiškai jo nespausdinti.

Yra žinomi du Žemaitės monologai: „Monologas caro tarno“ ir „Klebono gaspadyne“. Abu šie kūriniai pirmą kartą buvo išspausdinti 1902 m. „Okininke“ (Nr. 3 ir 9). Pagal išspausdinimo metus buvo nustatyta ir jų parašymo data — 1902 m. (žr. Ž e m a i t ė. Raštai. 6-se t. T. 5, Vilnius, 1957, p. 294, 304).

Gali būti, kad „Tėvynės sarge“ minimas „Monologas“ yra iki šiol nespausdintas ir plačiau nežinomas kūrinys. (Redakcija siūlė jį nusiųsti į Ameriką Susivienijimui lietuvių Amerikoje.) Tokią prielaidą leidžia daryti „Tėvynės sarge“ išspausdintas „Monologo“ apibūdinimas. Laikraštis nurodė, kad tai esąs natūralistinis, negatyvinis kūrinys, kai tuo tarpu „Monologas caro tarno“ yra pamfletas, nukreiptas prieš carizmą, politinę santvarkę, ekonomines valstiečių gyvenimo sąlygas, lietuvių švietimo ir spaudos būklę, religijos persekiojimą ir kt.

Galimas ir toks atvejis — „Tėvynės sargui“ buvo atsiųstas žinomas „Monologas caro tarno“. Spausdindama jį „Ukininke“, Žemaitė galėjo perredaguoti ir žymiai pakeisti. Tuo atveju „Monologo caro tarno“ parašymo data reikėtų laikyti 1900 m., o ne 1902 m. Monologo „Klebono gaspadynė“ klerikaliniam laikraščiui Žemaitė, aišku, nebūtų siuntusi. Be to, ir redakcijos atsakymas rašytojai tada būtų kitokio turinio.
